

Міністерство культури України
Республіканський методичний кабінет
навчальних закладів мистецтв і культури

Гармонія
Програма
для музичних училищ із спеціальності
№ 0506
"Хорове диригування"

Київ - 1993

Укладач: О.Пономарьова, викладач Луганського музичного училища

Рецензенти: В.Іванченко, кандидат мистецтвознавства, професор Донецької консерваторії ім.С.С.Прокоф'єва;

В.Грабовський, викладач Дрогобицького музичного училища

Відповідальний за випуск: С.Шинкаренко

Редактор: О.Підсуха

Всього: 182 години
групових - 146
індивідуальних - 36

Пояснювальна записка

Предмет "Гармонія" в музичних училищах передбачає розвиток у студентів практичних навичок гармонізації мелодії і складання різного роду музичних побудов, а також навичок гармонічного аналізу в обсязі необхідному для подальшої практичної діяльності на посаді викладача школи естетичного виховання та інших посадах відповідно отриманій кваліфікації.

Поряд з розвитком певних практичних навичок та творчих здібностей студента завданням даного предмета є формування музичного мислення, розвиток широкого світогляду, виховання естетичного смаку, засвоєння студентами закономірностей гармонії на зразках української та зарубіжної музичної культури минулого і сьогодення.

В результаті вивчення предмета "Гармонія" в комплексі із іншими дисциплінами ("Елементарна теорія музики", "Аналіз музичних творів", "Сольфеджіо", "Музична література" та ін.) студент повинен вміти:

- гармонізувати мелодію;

- грати на фортепіано в гармонічному викладі окремі акорди, невеликі гармонічні звороти (автентичні, плагальні, повні, каденційні, прохідні, допоміжні), секвенції, однотональні періоди, модуляції;

- аналізувати музичні твори або їх окремі розділи.

Короткі методичні зауваження

Метою вивчення предмета "Гармонія" є якісне практичне засвоєння матеріалу, що дозволяє поступово розвивати та удосконалювати навички одночасного відчуття вертикалі та горизонталі, відчуття тонально-гармонічного плану музичного твору та розуміння його окремих елементів.

Основні форми роботи в курсі "Гармонія":

1. Виклад теоретичного матеріалу з ілюстративним показом прикладів музичної літератури.

2. Гармонізація голосу (сопрано, бас) письмово і на фортепіано.

3. Гра на фортепіано акордів, акордових сполук, зворотів і цілих побудов, секвенцій, модуляцій, виконання творчих завдань на складання та імпровізацію.

4. Аналіз гармонічної мови музичного твору або окремого фрагменту.

При плануванні уроку враховується необхідність перевірки завдань (письмові роботи по гармонізації, гра, аналіз) у кожного із студентів. Це вимагає від викладача індивідуального підходу до студента в умовах групових занять та на індивідуальних уроках, метою яких є набуття практичних навичок.

Викладання предмета "Гармонія" для студентів спеціальності "Хорове диригування" повинно бути спрямоване, в першу чергу на: набуття точного відчуття голосоведення у чотириголосному хоральному викладі, уміння створювати виразні мелодичні лінії голосів, придатні для колективного сольфеджування, що впливає на якість подальшої професійної роботи з хоровим твором.

Гра на фортепіано практичних вправ, у тому числі однотональних та модуляційних переходів здійснюється у чотириголосному хоральному викладі. Гра акордових послідовностей, модуляцій може бути здійснена у визначеному метроритмі, та із застосуванням різних типів гомофонно-гармонічної фактури (як творче завдання).

В аналізі музичних творів (зокрема хорових) студенти повинні вміти пояснити характер, зміст, жанр, будову музичного твору або фрагменту, виявити загальний тонально-гармонічний план, пояснити типи каденцій, складні

гармонічні сполуки, особливості голосоведення, визначити всі види неакордових тонів.

Складні гармонічні явища (альтерація, енгармонізм, мажоро-мінор, гармонічні явища ХХ століття) та тему "Неакордові звуки" необхідно вивчати у вигляді аналізу, ґрунтуючись на матеріалі вітчизняної та зарубіжної музики.

Приблизна тематичний план

№пп	Назва теми	кількість годин
П'ятий семестр		
1.	Гармонія. Акорд. Розташування тризвуків	2
2.	Гармонічне і мелодичне сполучення головних тризвуків ладу	4
3.	Гармонізація мелодій	4
4.	Переміщення тризвуків	2
5.	Стибки терцієвих тонів	2
6.	Гармонізація баса	2
7.	Каденція. Період. Кадансовий квартсекстакорд	4
8.	Секстакорди головних ступенів	10
9.	Квартсекстакорди головних ступенів	4
	Повторення	2
	Контрольний урок	2
	Всього:	38
Шостий семестр		
10.	Домінантовий септакорд і його обернення	10
11.	Функціональна система. Тризвуки і секстакорд другого ступеня	6
12.	Гармонічний мажор	4
13.	Тризвук VI ступеня	4
14.	Септакорд другого ступеня і його обернення	10
	Повторення	2
	Контрольний урок	2
	Всього:	38
Сьомий семестр		
15.	Ввідні септакорди	8
16.	Домінантовий нонакорд	4
17.	Секстакорди VII ступеня	4
18.	Тризвук III ступеня	4
19.	Акорди з побічними тонами	2
20.	Фрігійський зворот	4
21.	Діафонічні (тональні) секвенції	2
22.	Побічні септакорди	4
	Повторення	2
	Всього:	34
Восьмий семестр		
23.	Альтерація субдомінанти - подвійної доміанти	14
24.	Відхилення в споріднені тональності	8
25.	Секвенції (хроматичні) 4	
26.	Модуляція в тональності I ступеня спорідненості 8	
	Повторення	2
	Контрольний урок	2
	Всього:	38
Дев'ятий семестр		
27.	Поступові модуляції у тональності II ступеня спорідненості та у віддалені тональності	10
28.	Неакордові звуки. Органний пункт	6
29.	Альтерація акордів субдомінанти і доміанти	4
30.	Енгармонізм	4
31.	Мажоро-мінор (загальне ознайомлення)	2
32.	Основні явища гармонії ХХ століття (загальне ознайомлення)	4
	Повторення	4
	Всього:	34
	Всього:	182 години

Контроль та облік успішності

З метою визначення повноти та тривкості знань навчального матеріалу передбачені: три контрольних уроки (5, 6 і 8 семестри) та два іспити (7 і 9 семестри).

По закінченню кожного семестру викладачем виставляється підсумкова оцінка успішності на підставі поточного обліку знань.

Іспитові вимоги

На іспиті студенту пропонується відповісти на питання білета, структура якого відтворює головні форми теоретичної і практичної роботи з курсу гармонії.

Структура білета

1. Теоретичне питання
2. Практичне завдання
3. Гармонічний аналіз

Рекомендований зразок білета

1. Тризвук VI ступеня
2. Виконати на фортепіано:

- а) складений однотональний (або модулюючий період) у запропонованій викладачем тональності;
- б) акордову послідовність за цифруванням;
- в) визначити і розв'язати акорд всіма засобами або гармонізувати невелику побудову (3-4 акорди);
- г) секвенцію, що складається з 2-х або 4-х акордів з можливим доповненням неакордовими звуками мелодії.

3. Зробити гармонічний аналіз: Ф.Мендельсон, Пісня без слів №48

На іспиті в кінці VII семестру студент повинен:

1. Письмово гармонізувати мелодію (наприклад, Б.Алексеев, Задачі по гармонії, №№ 191, 195)
2. Зіграти на фортепіано:

- звороти із сполученням акордів, каденційні побудови, прохідні і допоміжні акорди, перервані звороти;
- секвенції що складаються з найпростіших послідовностей двох-трьох акордів;

- послідовності за цифруванням в рівномірному русі і певному розмірі і ритмі (наприклад, Б.Алексеев, Задачі по гармонії: цифрові послідовності №№ 2, 3, 5, 7 на септакорд сьомого ступеня);
- попередньо складений період у хоральній фактурі з чітким голосоведенням у вказаній викладачем тональності.

3. Зробити гармонічний аналіз твору (наприклад, Ф.Мендельсон, Пісня без слів, №1; Ф.Шуберт, Пісні; Л.Бетховен, Сонати для фортепіано (повільні частини), М.Лисенко "Мрія", тв.12).

На іспиті в кінці IX семестру студент повинен:

1. Письмово гармонізувати мелодію (наприклад Б.Алексеев, Задачі по гармонії, №№ 329, 330; Мутлі А.Сборник задач по гармонії: №№ 409, 321;
- відповісти на питання, ілюструючи відповідь музичними прикладами (питання можуть відповідати назві розділів підручника, а також можуть бути більш узагальнені);

2. Зіграти на фортепіано:

- будь-які сполуки і послідовності акордів;
- гармонізувати мелодію з аркуша;
- секвенцію на даний мотив (секвенції тональні чи діафонічні, модулюючі по споріднених тональностях - хроматичні, і по рівновеликим інтервалам);

- модуляцію в тональності першого ступеня спорідненості у формі періоду та з тональності другого ступеня спорідненості (за системою М.Римського-Корсакова) у формі періоду;

- раптову модуляцію через акорди альтерованої субдомінанти (в тому числі з енгармонізмом зменшеного септакорду та акорду із збільшеною секстою) у формі короткої побудови з нормативним голосоведенням;

- побудову чи період з певним чи запропонованим початком;

- визначити і розв'язати акорди (всі акорди діатоніки, домінанти з секстою, альтеровані співзвуччя);

3. Зробити гармонічний аналіз твору (наприклад, А.Ревуцький, Прелюдія тв.4 №1; Соната сі-мінор (головна партія)).

Орієнтовний перелік питань для усної відповіді на іспиті під кінець VII семестру

1. Гармонія. Акорд. Роташування тризвуків. Головні тризвуки ладу.

2. Гармонічне і мелодичне сполучення головних тризвуків ладу.

3. Переміщення тризвуків.

4. Стрибки терцієвих тонів.

5. Форма періоду. Види каденцій. Кадансовий квартсектакорд.

6. Сектакорди головних ступенів.

7. Квартсектакорди головних ступенів.

8. Домінантсептакорд з оберненнями. Особливості голосоведення.

9. Функціональна система мажору і мінору.

10. Тризвук і сектакорд II ступеня.

11. Гармонічний мажор.

12. Тризвук VI ступеня. Розширення періоду.

13. Септакорд другого ступеня з оберненнями в каденції.

14. Септакорд II ступеня з оберненнями в середині побудови.

15. Ввідні септакорди.

16. Домінантовий нонакорд.

17. Сектакорд VII ступеня.

18. Тризвуки III ступеня. Особливості застосування.

19. Акорди з побічними тонами.

20. Фрігійський зворот.

21. Діатонічні секвенції.

22. Побічні септакорди.

Орієнтовний перелік питань для усної відповіді на іспиті під кінець IX семестру

1. Гармонія. Роль гармонії в музичному цілому.

2. Співзвуччя. Акорд. Види акордів.

3. Ладова система музичного мислення. Ладові функції тонів та співзвуч.

4. Види каденцій. Структура періоду.

5. Тризвуки, сектакорди і квартсектакорди головних ступенів; застосування, особливості голосоведення.

6. Домінантсептакорд і його обернення: застосування, особливості голосоведення.

7. Субдомінантсептакорд другого ступеня: застосування, особливості голосоведення.

8. Тризвуки VI ступеня: особливості застосування.

9. Гармонічний мажор.

10. Ввідні септакорди.

11. Домінантнонакорд. Акорди доміантової групи, що вживаються менше.

12. Фрігійський зворот.

13. Види секвенцій.

14. Подвійна доміанта в каденції і в середині побудови.

15. Спорідненість тональностей. Типи тональних співвідношень, їх роль у музичному творі.

16. Відхилення. Хроматичні секвенції, їх роль у музичній формі.

17. Модуляція. Модуляція в тональності першого ступеня спорідненості.

18. Поступова модуляція. Модуляція у віддалені тональності.

19. Модуляція через енгармонізм доміантсептакорду і через зменшений септакорд.

20. Альтерація акордів субдомінанти і доміаннти.

21. Види неакордових звуків.

Орієнтовний перелік творів для гармонічного аналізу.

М.Дремлюга. Романс "Лягідні ночі весняні"

Г.Жуковський. 5 п'єс для фортепіано, №5

В.Задерацький. Романс "Алея вереснева золота"

А.Кос-Анатольський. Гомін Верховини

М.Деонтович. Хори: "Льодолом", "Легенда"

М.Лисенко. Романси "Минають дні", "Чого мені тяжко", Пісня без слів, тв.10 №1, №2; "Мрія", тв.12; Меланхолійний вальс, тв.17, №1

М.Скорульський. "В тумані сліз кохані очі", тв.26 №4

Е.Гріг. Романс "Місячне світло"

Ф.Ліст "Втіха" №1

С.Рахманінов. Романси: "Утро", "Они отвечали", хори "Ночка", "Сосна"

Г.Свиридов. Хори на вибір

С.Танєєв. Хори на вибір

П.Чайковський "Средь шумного бала", "Скажи, о чем в тени ветвей"

Р.Шуман. Романси на вибір

Зміст предмета

Тема №1. Гармонія. Акорд. Розташування тризвуків

Поняття "гармонія". Явища гармонії. Конструктивна і фонічна функція гармонії. Взаємодія гармонії з мелодією, фактурою, ритмом, формою. Роль гармонії в музичному цілому.

Поняття вертикалі і горизонталі. Акорд як одиниця гармонії. Роль акорду в музичній тканині. Історичний шлях розвитку акорду (гармонічної вертикалі).

Чотириголосний склад. Назва голосів. Способи запису. Розташування акордів (тризвуків).

Лад. Ладова система музичного мислення. Ладові структури. Лад - основа конструктивних (формотворчих) і виразових (фонічних) властивостей гармонії.

Функціональність. Функціональна система акордів. Тризвуки головних ступенів. Автентичні, плагальні та повні функціональні звороти.

Поняття про основні і перемінні мелодичні та гармонічні функції.

Голосоведення. Основні закономірності побудови мелодії. Норми руху для кожного з голосів. Плавний рух і рух стрибком. Співвідношення горизонталі і вертикалі. Форми спільного руху голосів. Функції голосів у музичній тканині. Педальний тон. Дублювання.

Тема №2. Гармонічне і мелодичне сполучення головних тризвуків ладу

Сполучення акордів. гармонічне і мелодичне сполучення тризвуків головних ступенів. Різні варіанти сполучень головних тризвуків ладу.

Тема №3. Гармонізація мелодії

Закони побудови мелодичної лінії, середній голосів. Основні норми та застереження в мелодичних лініях і спільному русі голосів.

Тема №4. Переміщення тризвуків

Мелодичне положення акорду. Рух мелодичного голосу при гармонізації однією функцією.

Тема №5. Стрибки терцівих тонів

Стрибки терцівих тонів у сопрано та альту. Зміна розташування акордів у сполученнях головних тризвуків.

Тема №6. Гармонізація баса

Побудова лінії баса при використанні тризвуків головних ступенів. Загальні закономірності побудови нижнього голосу тканини.

Тема №7. Каденція. Період. Кадансовий квартсекстакорд

Організація музики в часі. Цезура. Мотив. Фраза. Період, речення. Види періодів.

Каденція. Види каденцій за їх гармонічним змістом, місцем у формі, обрисом заключного акорду. Каденційні гармонії.

Кадансовий квартсекстакорд. Особливості використання (голосоведення, оточуючі гармонії) в середній і в заключній каденціях. Поліфункціональність акорду. Варіанти введення його після тоніки і субдомінанти (плавно і з стрибками). Всі варіанти сполучень при переході в тризвуки домінанти і доміантовий септакорд.

Тема №8. Секстакорди головних ступенів

Розташування і подвоєння. Переміщення секстакордів. Характерні мелодичні ходи. Плавне сполучення секстакордів з тризвуками, сполучення стрибками, сполучення двох секстакордів. Приховані октави і квінти при сполученні секстакордів з тризвуками. Мелодична лінія баса. Місце секстакордів у формі.

Тема №9. Квартсекстакорди головних ступенів

Прохідні і допоміжні акорди. Принципи утворення прохідних і допоміжних співзвуч, квартсекстакордів. Подвоєння в квартсекстакордах.

Прохідні квартсекстакорди домінанти і тоніки в плавному русі і з стрибками.

Допоміжні квартсекстакорди сідомінанти і тоніки в різному мелодичному оточенні. Типові мелодичні ходи, гармонізовані з допомогою названих зворотів. Роль цих зворотів у побудові періоду, в музичній формі взагалі.

Тема №10. Домінантсептакорд і його обернення

Розташування та переміщення акордів. Цеповний доміантовий септакорд. Розв'язання акордів у тоніку. Голосоведення при розв'язанні. Стрибки при розв'язанні всіх обернень в тоніку. Підготування акордів. Введення обернень доміантсептакорду після тоніки і домінанти. Прохідний терцквартакорд. Місце доміантсептакорду в формі.

Тема №11. Функціональна система. Тризвуки і секстакорд другого ступеня. Повна функціональна система акордів тональності. Перемінні ладові функції у співвідношенні тризвуків побічних ступенів. Функція медіанти.

Секстакорд і тризвук другого ступеня. Характерні розташування і мелодичне положення секстакорду другого ступеня (субдомінанта із секстою), його роль в каденції.

Терцієві співвідношення акордів. Їх поєднання. Мелодичне поєднання тризвуків терцевого співвідношення з переміщенням звуків у парі голосів.

Тема №12. Гармонічний мажор

Гармонічні фарби. Особливості голосоведення.

Тема №13. Тризвук VI ступеня

Співвідношення акорду VI ступеня з акордами тоніки, субдомінанти та тризвуком II ступеня.

Перерваний зворот (перервана каденція). Введення тризвука VI ступеня після акордів доміантові групи.

Квартсекстакорд VI ступеня в ролі прохідного між тризвуком і секстакордом другого ступеня в мажорі.

Тема №14. Септакорд другого ступеня та його обернення

Положення його серед акордів субдомінантової групи. Перехід в консонуючі і дисонуючі види акордів групи домінанти і в кадансовий квартсекстакорд. Обернення септакорду другого ступеня, перехід в акорди групи домінанти. Підготування септакорду другого ступеня і його обернень, застосування після тонічної, субдомінантової гармонії, після тризвуку і секстакорду другого ступеня. Септакорд другого ступеня в гармонічному мажорі.

Прохідні звороти з акордами другого ступеня. Роль септакорду другого ступеня і його обернень у музичній формі.

Тема №15. Ввідні септакорди

Підготування: введення після тоніки, субдомінанти і домінанти. Розв'язання в тоніку з подвоєнням терцевого тону, прими (залежно від розташування). Перехід в акорди домінанти; особливості голосоведення. Переміщення акордів (в т.ч. з ходом на збільшену секунду в одному з голосів).

Прохідні звороти з оберненнями септакордів VII ступеня. Субдомінантове значення терцквартакорду.

Тема №16. Домінантовий нонакорд

Дві форми акорду. Підготування та розв'язання нонакорду. Біфункціональність нонакорду, його місце в музичній формі.

Тема №17. Секстакорд VII ступеня

Гармонізація висхідного верхнього тетракорду гами в сопрано. Гармонізація низхідної гами в сопрано (натуральний мінор) в ролі прохідного акорду.

Тема №18. Тризвуки третього ступеня

Гармонізація верхнього тетракорду гами в сопрано, в співвідношенні з тризвуком VI ступеня. Перемінні функції (III і VI ступеня). Тризвуки II ступеня в значенні прохідного між секундакордом і терцквартакордом домінанти.

Тема №19. Акорди з побічними тонами

Домінанта з секстою. Ввідний септакорд з квартою.

Тема №20. Фрігійський зворот

Гармонізація характерних зворотів у сопрано та басі.

Тема №21. Діатонічні (тональні) секвенції

Мотив, ланка, крок секвенції, напрям руху. Секвенції з постійним і перемінним кроком, точні і варійовані.

Будова мотиву секвенції. Структура акордів і зміна мотиву. Відчуття тонічного центру. Перемінні ладові функції.

Тема №22. Побічні септакорди

Застосування в секвенційних побудовах. Введення септакордів за допомогою прохідних звуків; після тризвуків терцевого співвідношення.

Тема №23. Альтерація субдомінанти - подвійної домінанти

Хроматизм. Види хроматизму. Хроматизм внутрішньоладовий (акордовий і модулюючий). Різні тлумачення цих видів хроматизму.

Акорди альтерованої субдомінанти - подвійної домінанти. Характерні риси акордів альтерованої субдомінанти і подвійної домінанти (хроматизму внутрішньотонального і модулюючого), місце акордів в періоді.

Особливості підготування кожного з акордів, впровадження і розв'язання. Інші можливі випадки застосування і розв'язання акордів.

Акорди альтерованої субдомінанти в каденції: приготування акорду після тоніки, діатонічної субдомінанти, перехід в кадансовий квартсекстакорд, в дисонуючі форми домінанти.

Відхилення в тональність домінанти в половинній каденції. Акорди домінанти до домінанти їх введення, розв'язання. Акорди подвійної домінанти -

альтерованої субдомінанти в середині побудови. Різні типи підготовки, розв'язання, дезальтерації.

Допоміжні і прохідні звороти. Різні види гармонізації хроматичного ходу з IV натуральним та підвищеним ступенем.

Акорди із збільшеною секстою.

Деякі форми енгармонізму з наступною раптовою модуляцією у вигляді коротких схематичних побудов.

Тема №24. Відхилення в споріднені тональності

Відхилення з допомогою акордів домінанти. Відхилення через повний функціональний зворот. Види плагальних відхилень. Тривале перебування в тональності відхилення, поява в ній будь-яких акордів (зокрема - альтерованої субдомінанти) і зворотів.

Тема №25. Секвенції (хроматичні)

Секвенції, модулюючі по споріднених тональностях. Їх роль у становленні з'єднуючого тонального центру, їх динамічні можливості, місце в формі. Секвенції на короткі мотиви (автентичний зворот). Секвенції на тривалі мотиви. Секвенції, що вимагають змін акордів чи мелодичних ходів при зміні мажору і мінору.

Тема №26. Модуляції в тональності I ступеня спорідненості

Види і способи модуляцій. Тонально-гармонічна структура музичного цілого. Форми модуляційного періоду.

Ступені тональної спорідненості. (Краще віддати перевагу системі М.Римського-Корсакова). Загальні критерії віддаленості і близькості тональностей (спільність звукового складу, наявність спільних тризвуків, інтервальне та функціональне співвідношення тонів). Пояснення появи різних систем тональної спорідненості.

Модуляції - переходи в тональність першого ступеня спорідненості. Спільний модулюючий акорд. Переходи в тональність домінантового напрямку через тоніку першої тональності як спільного акорду. Використання як спільного акорду всіх можливих акордів тональності. Відхилення в тональність спільного акорду.

Переходи в тональність субдомінантового напрямку через тоніку початкової тональності з перерваним зворотом в умовах нової тональності. Використання різних спільних акордів і відхилень при модуляції в тональність першого ступеня споріднення.

Тема №27. Поступові модуляції у тональності другого ступеня спорідненості

Склад групи - тональності, що відрізняються двома ключовими знаками. Використання спільного акорду при поступовій модуляції. Роль модуляції в музичній формі. Тонально-музичні закономірності побудови форми періоду, модулюючого в тональність другого ступеня спорідненості.

Поступові модуляції у віддалені тональності. Принцип побудови тонально-гармонічного плану модулюючого періоду.

Тема №28. Неакордові звуки

Їх роль у музичній тканині. Їх участь у формуванні мелодичної лінії, вплив на фактуру, фонізм і структуру акордів. Класифікація неакордових тонів.

○ Підготовлені затримання в одному або декількох голосах. Приготування, розв'язання. Найбільш поширені структури акордів із затриманням. Розв'язання затримувань. Застосування затримувань в деяких частинах музичної форми, зокрема, форми періоду.

Прохідні звуки в одному або кількох голосах. Діатонічні або хроматичні звуки. Прохідні звуки між тонами одного або різних акордів.

Допоміжні звуки в одному або кількох голосах на фоні одного акорду. Особливості голосоведення. Природне застосування допоміжних співзвуч у музичній тканині.

Предіом. Характерні умови використання.

Органний пункт. Особливості використання в музичній формі. Вплив органного пункту на фактуру, форму, ладотворення, створення нових співзвуч.

Тема №29. Альтерація акордів субдомінанти і домінанти

Внутрішньоладова альтерація. Роль альтерації у підсиленні ладового тяжіння фонічних властивостей гармонії. Альтеровані акорди домінанти і субдомінанти. Їх застосування. Введення і розв'язання. Альтерація ступенів ладу:

II понижений ступінь у складі субдомінантових акордів ("неаполітанський секстакорд", септакорд II ступеня з пониженою примою, інші види альтерації);

IV підвищений ступінь у складі акордів субдомінанти;

II понижений ступінь у складі акордів домінанти (септакорди V і VII ступенів з оберненнями, секстакорд VII ступеня, підготування альтерованих акордів і розв'язання);

II підвищений ступінь у мажорі в складі акордів субдомінанти і домінанти (форми акордів, що найчастіше вживаються), їх введення і розв'язання;

IV понижений ступінь у мінорі в складі акордів субдомінанти і домінанти (способи, що найчастіше вживаються).

Різні форми сполук альтерованих ступенів у складі акордів субдомінанти і домінанти.

Тема №30. Енгармонізм

Енгармонізм альтерованих акордів. Явище енгармонізму. Рівномірна температура як основа енгармонізму. Енгармонічні модуляції: фонова і формотворча функції. Види енгармонізму.

Тема №31. Мажоро-мінору

Яскраво-виразова роль даної ладогармонічної структури. Принцип її творення. Акордика мажоромінору.

Тема №32. Основні явища гармонії ХХ століття

Співвідношення горизонталі і вертикалі.

Згортання у вертикаль звукорядів і мелодичних зворотів.

Акорди нетерцової структури.

Кластери.

Полігармонія (поліфункціональність, політональність).

Тональні структури з дисонуючою формою тоніки.

Явище остинатності.

Перемінні ладові структури.

"Симетричні ладові структури":

Атональність, її різні форми.

Індивідуальні ("іменні") гармонічні системи.

Питання та практичні завдання до тем
Методичні поради

Гармонія. Акорд. Чотириголосний склад.

- Що означає термін "гармонія"?
Яким чином виявляється взаємозв'язок гармонії і мелодії?
Взаємовплив фактури та звучання акорду.
В чому виявляється зв'язок гармонії з ритмом?
В яких закономірностях побудови форми (в межах знань студентів) виявляється дія конструктивних властивостей гармонії?
Що є джерелом виразових засобів гармонії?
Що служить основою їх конструктивних можливостей?
Навести приклади з музики на різні типи фактури. Взаємодія мелодії і гармонії, розташування акордів, мелодичне положення.
Зробити аналіз гармонії з певним завданням:
- виявити специфіку взаємовпливу мелодії і гармонії в творі за питаннями викладача;
- визначити найбільш поширені мелодичні положення перших і останніх акордів у творах Ф.Шопена, А.Бетховена, П.Чайковського, І.Баха, М.Леонтовича;
- виявити перевагу конструктивної або кольорово-виразної функції гармонії в окремих творах (наприклад, А.Бетховен, Сонати для фортепіано, №№ 5, 8, I частини; Ф.Ліст "Втіхи"; А.Лядов, "Волшебное озеро");
- виконати письмові завдання на розташування тризвуків;
- грати мажорні і мінорні тризвуки в будь-якому розташуванні з різними мелодичними положеннями, грати можливі варіанти тризвуків із заданим звуком в сопрано, альті, тенорі.

Лад

Яке з понять - "ладова система" чи "ладова структура" - є більш загальним? Яке - більш конкретним? В чому схожість ладових структур? Які їх відмінні риси?

- Що таке ладова функція?
На чому ґрунтуються конструктивні можливості ладу?
Що складає основу виразових засобів ладу?
Що таке плагальний (автентичний) зворот?
Що таке мелодична тоніка?
Які функції входять у склад повного функціонального звороту?
Навести приклади з музики на автентичні, повні, плагальні функціональні звороти.

Зіграти тризвуки головних ступенів у різних послідовностях.

Голосоведіння. Сполучення акордів

В чому виявляється відмінність між мелодичним та гармонічним сполученням акордів?

- Які існують види спільного руху голосів?
Яким буває рух кожного окремого голосу?
Навести приклади з хорової музики на різні типи мелодичного руху голосів, на сполучення і переміщення акордів. При аналізі гармонії визначити види сполучень і вибір обернень акордів, межі акордів у різних фактурних умовах, переміщень тризвуків та ч- послідовності акордів у певному розмірі з використанням переміщень і стрибків терцієвих тонів.

- Виконати на фортепіано:
всі можливі послідовності акордів у мелодичному і гармонічному сполученні по чергово у всіх розташуваннях;
послідовності з трьох-чотирьох акордів;
можливі варіанти переміщень тризвуків;

звороти з трьох-п'яти акордів (включаючи переміщення) у будь-якому ритмі, розмірі та у всіх тональностях;
гармонізацію мелодичних зворотів з трьох-чотирьох звуків;
сполучення з трьох-чотирьох акордів за будь-яким голосом.

Гармонізація мелодії. Гармонізація баса

Гармонізувати мелодію, мелодичні звороти, бас письмово і на фортепіано.

Період. Каденція. Кадансовий квартсекстакорд.

Домінантсептакорд в умовах заключної каденції

Проаналізувати хорові та фортепіанні твори на різні види каденцій, побудов періоду.

Визначити в аналізі гармонії роль кадансового квартсекстакорду, місце каденційного звороту у формі, межі періоду, види каденцій, що зустрічаються.

Грати варіанти каденційних зворотів усіх видів у різних тональностях, варіанти сполучень субдомінанти з кадансовим квартсекстакордом.

Створити періоди в чотирьохголосному складі з правильними сполученнями акордів, транспонувати їх в інші тональності.

Секстакорди головних ступенів.

Аналізувати гармонічний план музичного твору, звертаючи увагу на лінію баса, на рівень його мелодизації.

Грати можливі варіанти сполучень тризвуків і секстакорду, двох секстакордів, звороти з трьох-п'яти акордів, за цифруванням, послідовності акордів у вигляді речень з наступною транспозицією. Гармонізувати даний бас.

Прохідні і допоміжні квартсекстакорди

В прикладах, що аналізуються, визначити роль прохідних і допоміжних акордів. Знаходити можливі прохідні і допоміжні звороти при аналізі мелодичного і басового голосу.

Грати звороти прохідними і допоміжними зворотами, секвенції на даний мотив.

Створити 8-ми тактові періоди за чіткою гармонічною схемою з використанням прохідних і допоміжних акордів.

Домінантсептакорд із оберненнями

Аналізувати автентичні звороти в музичному творі, вивчаючи їх роль у становленні тональності гармонічних змін (наприклад, І.Бах, Хорали; А.Бетховен, Сонати для фортепіано, №№ 11, 13, 29; (початкові періоди перших частин); М.Леонтович, Хорові твори; М.Лисенко, романси). Виконати письмові вправи такого типу: гармонічне і мелодичне сполучення тризвуків головних ступенів у зворотах з двох-чотирьох акордів, чергуючи типи сполучень у всіх можливих поєднаннях;

- всі можливі переміщення акорду з любого розташування;

- сполучення акордів за даним голосом;

льного центра та звертаючи увагу на найбільш типові звороти з оберненнями доміантсептакорду.

Грати в тональності і від звука обернення доміантсептакорду з розв'язанням в тоніку, секвенції на отримані мотиви (найпростіші варіанти відхилені у споріднені тональності).

Грати повний функціональний зворот із оберненнями доміантсептакорду; секвенції на отриманий мотив.

Грати завершені побудови за цифруванням у даному розмірі та у визначеній тональності.

Повна функційна система акордів тональності

Які послідовності акордів у тональності сприяють централізації ладової структури?

Які закономірності підпорядковується послідовність акордів однієї функціональної групи?

Назвати можливі послідовності двох-чотирьох акордів субдомінантової групи з наступним підсиленням функціональних властивостей.

В умовах натурального мажору (мінору) знайти тризвуки, здатні набувати функції тоніки, субдомінанти, доміанти.

Які співвідношення акордів побічних ступенів сприяють виявленню перемінності?

Які якості властиві акордам медіанти?

В яких гармонічних умовах виявляються властивості тризвуків III та VI ступенів?

Секстакорд та тризвук другого ступеня

З чим пов'язана подвоєність терцієвого тону в тризвучах другого ступеня?

Знайти в хоровій та фортепіанній літературі приклади із застосуванням секстакорду другого ступеня та докладно проаналізувати їх.

Зіграти каденційні звороти з секстакордом другого ступеня.

Грати секвенції (модуючі) на мотиви з сполученням секстакорду другого ступеня з доміантою чи кадансовим квартсекстакордом.

Грати акордові послідовності за цифруванням з участю секстакорду другого ступеня.

Скласти аналогічні періоди.

Гармонічний мажор

Що означає термін "умовна діатоніка"?

В чому виявляється хроматична сутність гармонічного мажору?

В аналітичних вправах звернути увагу на роль гармонічного мажору в створенні своєрідного звукового колориту (наприклад, М.Гайнка "Руслан і Людмила" - танці, антракт до четвертої дії, каватина Горислави, арія Ратмира з третьої дії; А.Бородін "Князь Ігор", хор Половецьких дівчат), в пошуках нових фонічних фарб (наприклад, Р.Шуман "Сцени з дитячого життя", "Мрії"; М.Дремлюга "Ранок на річці"), в загостренні психологічних нюансів (наприклад, Р.Шуман "Я не сержусь", М.Лисенко "Якби ми зустрілися знову").

Грати окремі звороти, в т.ч. і каденційні, періоди в гармонічному мажорі.

Тризвуки VI ступеня

Які подвоєння можливі в тризвучі VI ступеня? Чим це пояснюється?

Які особливості сполучень тризвуків терцієвого співвідношення?

Як робити сполучення із стрибками, з переміщенням голосів?

Визначити медантовий напрям тризвуків VI ступеня в хорових та фортепіанних творах (наприклад, Е.Гріг "Ранок", "Танок ельфів", "Похід гномів", середня частина). Проаналізувати гармонію перемінної ладової структури (наприклад, М.Римський-Корсаков "Садко" - пісня Садко), проаналізувати тризвуки VI ступеня в перерваних зворотах і каденції (Ф.Шопен, Прелюдія сі мінор), після секстакорду доміанти при гармонізації низхідної гами в басі (наприклад, А.Бетховен, Соната №26, початок), між тонікою і субдомінантою (наприклад, Ф.Шуберт - ЕсеЕкспромт соль-бемоль мажор) і квартсекстакорда VI ступеня в якості прохідного акорду (наприклад, Скрибін А. Прелюдія ор.11, до-дієз мінор).

Грати тризвук V ступеня між тонікою і субдомінантою (звороти використати для секвенцій).

Грати перервані каденційні звороти з поверненням у тоніку.

Грати періоди з перерваною каденцією.

Септакорд другого ступеня

В чому відмінність фонізму малого мінорного септакорду і малого септакорду із зменшеною квінтою?

Навести приклади з музики на різне застосування септакорду другого ступеня, його обернень (наприклад, Ф.Мендельсон "Пісня без слів" №№ 1, 4, 1, 3; П.Чайковський "Он так мене любив", "Ночь", "Ни слова, о друг мой"; М.Лисенко "Над Дніпровою сагою"), на прохідні та допоміжні звороти з цими акордами (наприклад, А.Бетховен, Соната для фортепіано № 18, ч.I № 15, ч.II; Ф.Шопен, Ноктюрн до-дієз мінор).

Грати можливі варіанти акордових сполучень із застосуванням септакорду другого ступеня (приготування, розв'язання, подальше використання), його обернень, прохідних зворотів, каденційні звороти із септакордом, квінтсекстакордом, терцквартакордом, секвенції на дані звороти.

Відні септакорди

Чим відрізняється звучання малого септакорду із зменшеною квінтою в якості відного від звучання такого ж акорду в якості септакорду II ступеня в гармонічному мажорі і мінорі?

В чому полягає особливість побудови зменшеного септакорду?

З якого часу почав застосовуватись його енгармонізм?

Грати септакорд VII ступеня і його обернення із можливими розв'язаннями; включити в акордові сполучення переміщення акорду.

Створювати періоди із застосуванням септакорду VII ступеня в різних функціональних значеннях.

Домінантноакорд

В яких гармонічних умовах виявляються характерні функціональні властивості акорду?

Будувати акорди від звука і в тональності в різних розташуваннях з переміщенням і можливими розв'язаннями.

Грати періоди із введенням даного акорду.

Тризвуки і секстакорди III і VII ступенів.

Грати нисхідні та висхідні тетракорди і гами в сопрано і в басі, дані акорди розв'язати можливими способами (в тоніку, VI ступінь, з переходом в акорди доміантової групи).

Акорди з побічними тонами.

Які мелодико-гармонічні умови характерні для застосування акордів доміантової групи з побічними тонами?

В аналітичних вправах звернути увагу на фонічну та мелодичну роль побічних тонів (наприклад, І.Брамс, Інтермеццо ор.116 №6; Е.Гріг, Мелодія, ор.38 №31; С.Рахманінов, Прелюдія, ор.32 №10; М.Равель, Менует і Ригодон з сюїти "Гробниця Куперена").

Грати періоди із включенням нових мелодико-гармонічних зворотів.

Фрігійські звороти. Гармонізація гам

Грати варіанти гармонізації тетракордів і гам в сопрано і басі.

Гармонізувати гами в різному фактурному оформленні.

Скласти періоди із запропонованими акордами і зворотами.

Тональні (діатонічні) секвенції

Яка роль тональних секвенцій у централізації ладової структури? В створенні перемінності?

Яка міра точності переміщення мотиву в тональних секвенціях? Що зберігається і що змінюється в кожній із ланок? Аналізувати музичні приклади, звертаючи увагу на роль секвенційних побудов у музичній формі.

Грати секвенції на будь-які мотиви, поступово ускладнюючи співвідношення акордів і збільшуючи протяг ланки.

Грати періоди із введенням секвенційних побудов за цифруванням.

Побічні септакорди ладу

Грати діатонічні секвенції із застосуванням септакордів головних і побічних ступенів на основі прохідної або підготовленої септими. Грати періоди із застосуванням побічних септакордів ладу за цифруванням. Скласти періоди із заданими акордами.

Хроматизм. Акорди альтерованої субдомінанти (подвійна домананта).

Що є спільним і в чому відмінність акордів альтерованої субдомінанти і домінанти до домананти?

Які форми альтерованих акордів простежуються в цій групі?

В аналізі гармонії музичного твору визначити роль акордів альтерованої субдомінанти в становленні тонічного центра.

Визначити ладову функцію альтерованих акордів.

Знайти випадки енгармонізму акордів альтерованої субдомінанти і домінанти.

Грати періоди з альтерацією акордів групи домінанти.

Модуляційний хроматизм.

Відхилення і модуляції в тональності першого ступеня спорідненості.

Модулюючі секвенції

В аналізі гармонії музичного твору визначити роль тональних співвідношень у встановленні стійкої ладової структури твору, функціональний напрям тонального плану, ладові нахили тональностей відхилень, ступінь їх спорідненості, колористично-виразне значення тональностей відхилень.

Грати:

- хроматичні секвенції з автентичними зворотами;
- відхилення у всі споріднені тональності, починаючи з будь-якого розташування тонічного трезвука чи секстакорду, з поступовим поверненням у тональність;

- каденційні звороти в споріднених тональностях, починаючи з тонічного акорду;

- схеми модуляційних переходів у споріднені тональності через будь-які спільні акорди;

інші речення модулюючих періодів з переходом у кадансовий квартсекстакорд нової тональності;

модулюючі періоди з двох речень із середньою каденцією в першій тональності і з вказаним вище розподілом гармонії.

Поступові модуляції у віддалені тональності

Які критерії визначення ступеня споріднення тональностей?

В чому виявляється функціональний зв'язок тональностей?

В яких інтервальних співвідношеннях тонів тональності ближче?

В чому полягають виразові і конструктивні можливості тональної структури музичного цілого?

Грати модуляції в тональності II ступеня спорідненості, визначаючи спільні тональності.

Грати поступові модуляції у віддалені тональності, використовуючи гармонічну субдомінанту мажору і гармонічну домінанту мінору.

Неакордові звуки

За якими ознаками визначаються неакордові тони? Визначити в музичному творі роль неакордових тонів в мелодії, фактурі.

Вводити неакордові звуки в гру періодів (однотональних і модулюючих).

Внутрішньоладова альтерація

Чому введення альтерованих гармоній приводить до підвищеної фонічної яскравості гармонії?

В яких умовах альтерація нестійких акордів сприяє динамізації мелодичних тяжінь?

В аналізі гармонії музичних творів визначити фонічні і мелодичні можливості альтерованих акордів. Будувати і розв'язувати альтеровані акорди в практичних вправах на фортепіано.

Енгармонізм

Які умови виникнення енгармонізмів усіх видів?

Яким чином при енгармонічній заміні створюється підвищена яскравість і виразність?

Знайти й пояснити явища енгармонізму в музичних творах або фрагментах.

Грати схеми раптових модуляцій через зменшений септакорд і акорди із збільшеною секстою.

Мажоро-мінор

Від чого залежить фонічна яскравість і функціональна багатозначність мажоро-мінорних співвідношень?

В аналізі музичних творів звертати увагу на колористичні особливості функціональних співвідношень.

Деякі явища гармонії ХХ століття

Які основні стиліові напрями склались у музичній культурі ХХ століття?

Які передумови появи додекафонії, атональної музики?

Які критерії поняття акорду в сучасній музиці?

Від чого залежить склад акордів терцієвої, квартової, секундової структури?

Які ладо-функціональні відносини в 12 тонових ладах? Чи можливі ладо-функціональні відношення в атональній музиці?

Які ладотворення існують в сучасній музиці?

Якого змісту набуває поняття горизонталь та вертикаль у музиці ХХ століття?

Визначити конструктивну і фонічну роль гармонії, знаходити характерні явища горизонталі і вертикалі в творах композиторів ХХ століття.

Особисту увагу треба звернути на розкриття специфіки гармонічної мови В.Бібіка, А.Дичко, Б.Лятовинського, В.Зубицького, Е.Станковича, М.Лисенко, А.Ревуцького та інших сучасних українських авторів.

Рекомендована література

- Алексеев Б. Задачи по гармонии.- М.: "Музыка", 1976.
Аренский А. Сборник задач (1000) для практического изучения гармонии.- М.: "Музыка", 1965.
Берков В. Гармония.- М.: "Музыка", 1970.
Дубровский И., Евсеев С., Способин И. Учебник гармонии.- М.: "Музыка", 1985.
Зеленский В. Курс гармонии в задачах.- М.: "Музыка", 1971.
Мясоедов А. Задачи по гармонии. - М.: Музыка, 1979.
Мясоедов И., Мясоедов А. Пособие по игре упражнений в курсе гармонии. - М. "Музыка" 1986
Мутли А. Сборник задач по гармонии.- М.: "Музыка", 1986.
Мюллер Т. Гармония.- М.: "Музыка", 1982.
Скробкова О., Скробков С. Хрестоматия по гармоническому анализу.- М.: "Музыка", 1978.
Степанов А. Гармония.- М.: "Музыка", 1971.
Тюлин Ю. Краткий теоретический курс гармонии.- М.: "Музыка", 1978. я